

T. M. Tytarenko

PERSONAL GROWTH IN THE LIMITS OF POSTNONCLASSICAL RATIONALITY

The orientation of personal growth during a post-nonclassical era towards the increasing ability to transformations in comparison with the period of nonclassical rationality when growth occurred towards subjectivity strengthening, and the period of classical rationality when efforts of the personality were bent on achievement of stability and safety is analyzed in the article. It is defined that within post-nonclassical rationality the personality ceases to strive for accurate hierarchy of values, roles, turning into interaction of certain processes which don't provide the fixed structure and become anti-teleological. In the bounds of post-nonclassical rationality the personality transforms to the interrelation of some dynamic processes that don't predict some fixed structure. Such personality loses fixed aim of personal growth, her move towards lifeway becomes antiteleological. It is shown that post-nonclassical personality has same attributive characteristics that influence to personal growth. In post-nonclassic paradigm it is correct to speak about consistent and common, opposite tendencies to autonomization about the ability to adjust borders selectively or destroy their, respect and cherish own territory and at the same time care the territories of native and familiarity, their own borders. The dialogue of personality with others occurs on her own borders, where ends her personal conventional territory and begins the territories of surrounds. It is shown that specifics of growth in post-nonclassical times change depending on mutually configurations of identification, autonomization, dialogization, practicing and nomadizing processes as modes of the personality existence. Configurations of growth vectors can emerge round one or several personal modes (for example, round a nomadizing process in options of flaneur, tramp, tourist, and player).

Keywords: personal growth, classic-nonclassic, post-nonclassic, modes of identification, autonomization, dialogization, practicing and nomadizing processes.

Подано до редакції 10.04.2014

УДК 159.923.2+[159.943]

І. А. Тищенко

ПОНЯТТЯ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНОК ЗРІЛОГО ВІКУ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджено феномен самореалізації особистості, зокрема жінки, психологічні особливості на сучасному етапі розвитку і трансформації українського суспільства. Проаналізовано зміст понять «становлення особистості», «професійна самореалізація», виділено етапи професійної самореалізації.

Ключові слова: самореалізація, професійна самореалізація жінки, зрілий вік, становлення особистості, рівні самореалізації, професіоналізм, кар'єра.

Постановка проблеми. Професійна діяльність є однією з найважливіших сфер діяльності людини і тому самореалізація в професії є одним із найважливіших атрибутів реалізованої особистості. Необхідно відзначити, що саме представниці «слабкої» статі частіше зазнають труднощів у процесі професійної самореалізації, оскільки ще існують стереотипи щодо неспроможності жінок успішно поєднувати досягнення у професійній діяльності з благополучним шлюбом та повноцінною сім'єю.

Статистика останнього десятиріччя у всьому світі показує, що з кожним роком зростає відсоток жінок зрілого віку, які тільки розпочинають свою кар'єру. Така тенденція є закономірною та легко пояснюється наявною реалізацією жінки у ролі матері та дружини, а також можливістю застосування накопиченого з роками професійного та соціального досвіду. На цьому відрізку життєвого шляху особистість, здійснивши вдале професійне самовизначення, здатна досягати

професіоналізму. Актуальність теми пов'язана з потребою вивчення теоретичних аспектів процесу самореалізації, саморозвитку та самовдосконалення сучасної зрілої жінки-професіонала.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед загальноновизнаних вітчизняних і зарубіжних досліджень, присвячених феномену самореалізації особистості, знаходимо класичні роботи К. А. Абульханової-Славської, Л. І. Анциферової [2], Л. І. Божович, М. Р. Гінзбурга, А. Маслоу, Д. А. Леонтєва, А. В. Петровського, С. Л. Рубінштейна, Г. С. Саллівана, К. Хорні та ін. Особливості гендерного підходу і онтогенезу особистості у зрілому віці досліджували Б. Г. Ананьєв, Д. Б. Бромлей, А. А. Деркач [9], В. Г. Зазикін, В. І. Слободчиков та ін. Внесок у дослідження даних проблем саме у руслі професійної діяльності зробили такі вчені, як Н. В. Борисова [5], Т. П. Вівчарик [6], В. Г. Горчакова [7], Р. Дроєдж, Е. В. Федосенко [13], Л. О. Коростильова [10], Д. Ле-

вінсон, Д. Мартин, В. О'лірі, Ю. П. Поваренков [11], Л. Г. Почебут [12], Д. Сьюпер, А. Е. Чирикова [14] та ін.

Метою дослідження є визначення із позицій комплексного підходу поняття професійної самореалізації у руслі вікових та гендерних аспектів, виявлення особливостей процесу самореалізації жінки у професійній діяльності, а також розкриття суті понять кар'єри і професіоналізму у межах поставленої проблеми.

Об'єкт дослідження – самореалізація особистості у професійній діяльності.

Предмет дослідження – психологічні особливості професійної самореалізації жінок у зрілому віці.

Виклад основного матеріалу. Категорія «самореалізація» вперше з'явилась у гуманістично орієнтованих концепціях розвитку особистості та відповідних їм психотерапевтичних практиках. У руслі цього напрямку слід відзначити таких вчених, як А. Маслоу, Ф. Перлз, В. Райх, К. Роджерс, К. Хорні та ін. Їхні концепції об'єднують розуміння особистості, як здорової, активної, здатної до самоствердження, наділеної можливостями і потребами самоактуалізації, зрілості, автентичності та іншими способами вираження прагнення до досягнення цілей або до Акме.

Так, самореалізація, у розумінні С. Л. Рубінштейна, Л. І. Анциферової [2], К. А. Абульханової-Славської – це реалізація діяльності особистості, спрямована на досягнення життєвих цілей. «Вміння ставити та утримувати цілі (від сенсожиттєвих до ситуативно-тактичних) забезпечує вищу форму зміни особистості – її розвиток і творчість» [2, с. 10].

Професійна самореалізація є однією із основних сфер (поряд із сімейною) особистісної самореалізації, вона пов'язана, насамперед, із реалізацією потреби у самоповазі, прийнятті і належності до певної соціальної групи, із здатністю задовольняти потреби більшою мірою, ніж самореалізація у сфері сім'ї. Задоволеність роботою є одним із найважливіших чинників суб'єктивного благополуччя, а професійна самореалізація – важливим фактором становлення особистості. На думку Гупаловської В. А. [8], «жінки, які досягли оптимального рівня професійної самореалізації, більш незалежні у думках, судженнях, діях, рішучі, здатні приймати рішення і брати на себе відповідальність за них» [8, с. 169].

Е. В. Федосенко [13] під професійною самореалізацією розуміє безперервний гетерохронний процес розвитку потенціалів людини в діяльності протягом усього її життєвого шляху, описує його поетапну структуру наступним чином: 1-й етап – професійне самовизначення: а) вибір професії; б) професійна освіта; 2-й етап – професійний розвиток: в) професійна адаптація; г) апробація теоретичних знань у практичній діяльності; д) професійне самовдосконалення, підвищення кваліфікації; 3-й етап – професійне становлення: е) підвищення рівня професіоналізму; ж) набуття професійного авторитету; з) досягнення актив-

ності, самостійності, творчого підходу у професійній діяльності.

Н. В. Борисова [5] розглядає функції самореалізації особистості як універсальну особистісну здатність до виявлення, розкриття і опредметнення своїх сутнісних сил. Досліджуючи структуру самореалізації особистості у розумінні Н. В. Борисової, можна виділити наступні якісні характеристики професійної самореалізації (особистості жінки у тому числі):

- самостійність як здатність до планування, регулювання цілеспрямованості власної діяльності, до рефлексії та саморефлексії;

- свобода як здатність до автономної поведінки (свобода вибору, дій, рішень), саморегуляції, міжсуб'єктної взаємодії;

- творчість як здатність до концентрації творчих зусиль, креативність у діяльності, незалежність у судженнях, відповідальність за власні дії.

На підставі аналізу даних теоретичних досліджень Л. А. Коростильової [10] можна виділити рівні професійної самореалізації.

Низький рівень професійної самореалізації характеризується відсутністю прагнення до виявлення і розкриття свого потенціалу; здатністю реалізувати лише яскраво виражені якості, не докладаючи вольових зусиль; низькою активністю та низьким рівнем усвідомлення життєвої позиції, саморефлексії, саморегуляції, заниженим рівнем домагань. За Л. Коростильовою, людина знаходиться на примітивно-виконавчому або індивідуально-виконавчому рівні особистісної самореалізації, задовольняючи, згідно з А. Маслоу, фізіологічні потреби, потребу у безпеці, у належності та любові.

На проміжному рівні потреби і мотиви виявлення та розкриття можливостей і здібностей носять ситуативний характер, залежать від оцінки оточуючих; людина здатна ставити перед собою цілі та прикладати вольове зусилля в їх досягненні, здатна до рефлексії, однак наявні труднощі у саморегуляції діяльності, коливання самооцінки, самоставлення. За Л. Коростильовою, особистісна самореалізація перебуває на рівні реалізації ролей та норм у соціумі. Особистісні мотиви (за А. Маслоу) – на рівні прагнення належності і прийняття, сягаючи іноді рівня потреби у самоповазі.

На високому рівні професійної самореалізації наявне стійке прагнення до виявлення і розкриття сутнісних сил і можливостей, активність, виявлення волі і наполегливості у досягненні поставлених цілей, здатність до рефлексії і саморефлексії, саморегуляції, стійкість та адекватність самооцінки, свобода, відповідальність та самостійність у виборі діяльності для реалізації можливостей. Особистість знаходиться на рівні сенсожиттєвої та ціннісної реалізації, за Л. Коростильовою, рухається у напрямку самоактуалізації [10].

Вдалим прикладом поєднання глибинно психологічного та діяльнісного підходів до поставленої про-

блеми є структурно-функціональна модель самореалізації особистості жінки за Т. П. Вівчарик [6], що виглядає наступним чином: I рівень – самоідентифікація: 1) вміння поєднувати, диференціювати і визначати пріоритети серед численних видів діяльності; 2) спосіб діяльності, що не суперечить жіночій сутності; 3) побудова власної ієрархії потреб і цінностей, продиктованих Самістю, та здійснення, відповідно цій ієрархії, життєвої концепції. II рівень – індивідуалізація: 4) повна інтеграція особистості; III рівень – опредметнення: 5) реалізація у зовнішньому світі через професійну діяльність, яка сприяє розвитку здібностей і творінню самої себе [6].

Професіоналізм – системна якість особистості, що виявляється, як високий рівень оволодіння професійною діяльністю, внесення індивідуальних здобутків у професію, стимуляція у суспільстві інтересу до своєї праці.

Деталізуючи структуру професіоналізму, Ю. П. Поваренков [11] вказує на три його компоненти.

Операційний компонент виявляється у наявності кваліфікаційних знань, вмінь, навичок, здібностей, результатом функціонування яких є професійна компетентність; мотиваційний зосереджується на актуальних для особистості мотивах педагогічної діяльності і локалізується у професійній спрямованості; смисловий, якому властиві сформована Я-концепція професіонала і професійна самооцінка, проявляється через професійну самосвідомість [11].

Механізми досягнення професіоналізму, що перебувають у нерозривному зв'язку з особистісним розвитком суб'єкта праці, з'ясовує перспективна наука – акмеологія, яка спеціалізується на вивченні закономірностей та механізмів розвитку людини на етапі її зрілості. Згідно досліджень представників акмеології А. О. Деркача, В. Г. Закикіна, Н. В. Кузьміної, А. О. Реана та ін., професіоналізм включає в себе професіоналізм особистості та професіоналізм діяльності [9].

Професіоналізм особистості тлумачиться, як якісна характеристика суб'єкта праці, що відображає високий рівень розвитку професійно важливих і особистісно-ділових якостей, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток фахівця. Професіоналізм діяльності – системна якість суб'єкта праці, що відображає високу професійну кваліфікацію та компетентність, різноманітність ефективних професійних навичок і вмінь, володіння сучасними алгоритмами і способами рішення професійних задач, що дозволяє виконувати діяльність із високою продуктивністю.

Досягнення професійної зрілості можливе за умов дії наступних акмеологічних факторів:

- високий рівень професійної мотивації;
- потреба у професійних досягненнях;
- високі особистісно-професійні стандарти;
- прагнення до фахової самореалізації;
- високий рівень професійного сприймання, мислення та уваги;

- престиж професійної майстерності [9].

Одним із засобів досягнення самореалізації у період зрілості розглядається кар'єра. У словнику іноземних слів «кар'єра» тлумачиться, як успішне просування в області суспільної, службової, наукової та ін. діяльності або як вид занять, професія [3, с. 219]. У дослівному перекладі з італійського «*carriera*» – біг, життєвий шлях, область діяльності, може позначати: 1 – просування в якій-небудь сфері діяльності; 2 – досягнення популярності, слави, вигоди; 3 – рід занять, професія [3].

У психології останнім часом здійснюється спроба створити типологію кар'єр. Одну із перших психологічних класифікацій кар'єр запропонував Д. Сьюпер, окремо для чоловічої і жіночої вибірки. Класифікація кар'єр для жіночої вибірки є більш розгорнутою і включає сім типів:

- кар'єра домогосподині;
- звичайна кар'єра (отримання освіти до заміжжя);
- стабільна професійна кар'єра (отримання роботи після здобуття освіти);
- дволінійна кар'єра (поєднання кар'єри домогосподині та стабільної професійної кар'єри);
- кар'єра із перервами (до заміжжя, перерва, народження і виховання дітей, повернення до роботи);
- нестабільна кар'єра (чергування більш чи менш тривалих періодів роботи);
- кар'єра із безліччю проб (без стабілізації в якій-небудь професійній області) [11].

У роботах Л. Г. Почебут [12] і В. А. Чікер досліджувалась частота виборів різних кар'єрних орієнтацій чоловіків та жінок (в американській соціальній психології мають назву «якорі», відображають усвідомлені пріоритетні професійні потреби особистості).

Існують умовні назви деяких «якорів».

1) Автономія – відображає вибір незалежності у роботі або надання переваги безпеці і стабільності за рахунок жертвування незалежністю.

2) Професійна компетентність – самовизначення особистості при необхідності вибору між двома напрямками: рухом у бік заглиблення технічної чи функціональної компетентності, або ж у бік адміністративної діяльності.

3) Підприємницька креативність відображає потребу створювати новий продукт, нові послуги або організації, на які людина має право власності.

4) Виклик як потреба у змаганні.

5) Інтеграція стилів життя – прагнення поєднати роботу, сім'ю і власні інтереси [12].

Зарубіжні дослідження показують, що тенденція до традиційних професійних виборів сьогодні, в цілому, зберігається для обох статей. Жінки вважають, що професія із «чоловічим домінуванням» надає їм менше можливостей для кар'єрного росту, ніж професії із «жіночим домінуванням». Отримані дані, що жінки більше, ніж чоловіки, схильні планувати власну

кар'єру. У них більш чітким є і прогнозування кар'єрної успішності [1].

На протигагу зарубіжним висновкам дані вітчизняних досліджень показують, що жінки частіше, ніж чоловіки, є пасивними у плануванні ділової кар'єри. За даними В. Г. Горчакової, лише 20% жінок у нашій країні мають стійку тенденцію до професійної кар'єри [7].

Жінки влаштовують свою професійну кар'єру значно пізніше, ніж чоловіки. Згідно досліджень Д. Левінсона, більшість чоловіків завершували своє професійне учнівство та певною мірою реалізовували себе у професії до 30-ліття. Жінки ж не переставали числитись новачками у професійному світі аж до досягнення зрілого віку. Р. Дроєдж помітила, що у більшості жінок, які почали свою кар'єру після 20 років, «період учнівства» може тривати до середини зрілого віку [15].

Виявлено декілька факторів, які визначають те, чи буде жінка прагнути до кар'єри: вік вступу до шлюбу, економічне становище чоловіка, його погляди на працюючих жінок. Найбільш несприятливим вважається варіант, коли жінка перериває свою кар'єру заради сім'ї, не закінчивши освіти. Тривала перерва при неусталених професійних інтересах призводить до того, що жінці важко повернутися до отримання професійної освіти [3].

А. Е. Чиріковою [14] виявлено, що існують серйозні відмінності між жінками і чоловіками, зайнятими у бізнесі, в оцінюванні ними ділових та особистісних якостей, що сприятимуть успіху в їх діяльності. Науковець відмічає, що жінки, на фоні вираженої здатності до домінування, у своїх стратегіях орієнтовані на компроміс, упевненість у собі, розрахунок на власні сили при високій пластичності, здатності адаптуватись до ситуації. Чоловіки ж схильні бути лідерами, спираючись, у першу чергу, на вміння домінувати, діяти в ситуації невизначеності та загрози ризику, ефективно використовувати інших людей для реалізації своїх цілей. Жінки бачать у бізнесі можливість самореалізації, у той час як чоловіки шукають у ньому можливість самоствердитись і набути свободу [14].

Відмінність також прослідковується між чоловіками-лідерами і жінками-лідерами. Негативне відношення до жіночого лідерства традиційно проявляли прихильники фрейдизму. Вважалось, що лідери-жінки володіють нездоровою гендерною ідентичністю, а їх прагнення до лідерства, назване «фалічним», розглядалось як прояв неповноцінності жінки, заздрість протилежній статі.

К. Бартол і Д. Мартин показали, що жінка-лідер у чоловічому діловому світі, або така, яка знаходиться у чоловічій групі, грає одну із чотирьох неформальних ролей:

- 1) «матері» – від неї чекають емоційної підтримки, але не ділової активності;
- 2) «спокусниці» для начальника, що викликає невдоволення у колег-чоловіків;
- 3) «іграшки, талісмана» – милої, але не ділової жінки, яка приносить успіх;
- 4) «залізної леді», яка володіє нежіночою жорсткістю, внаслідок чого буває більше всього ізольована від

групи.

Всі ці ролі заважають жінкам зайняти рівноправне становище серед чоловіків, знижують можливості службового росту [15].

В. О'лірі вивчала зв'язок між рольовими стереотипами і виправданням затримки просування жінок по службовій драбині у промисловості. На її думку, без будь-яких об'єктивних основ жінкам приписуються наступні установки щодо роботи:

- вони працюють лише заради «шпилькових грошей» (тобто невеликої заробітної плати);
- у роботі їх більше цікавлять комунікативні та емоційні моменти;
- жінкам більше подобається робота, що не потребує інтелектуальних зусиль;
- вони цінують самоактуалізацію і просування по службі менше, ніж чоловіки.

Основою цих складних уявлень, пише О'лірі, є інші, не менш помилкові уявлення про відсутність у жінок компетенції, незалежності, логіки, домагань тощо [15].

Серед понять, дотичних до самореалізації особистості, у США існує поняття «скляна стеля». Дана метафора відображає той факт, що в багатьох організаціях існує невидима стеля, вище якої жінки не можуть піднятися. Це виражається у:

- меншому доступі до інформації;
- меншій можливості вчитися у досвідчених жінок-керівників, оскільки їх дуже мало;
- скептичному відношенні чоловіків-адміністраторів до жінок-лідерів;
- в осуді близьких та друзів [14].

Скептичне відношення суспільства до можливості жінок бути керівниками спонукає їх вдаватися до захисних стратегій (названих «гендерним менеджментом»):

- затрачати більше часу та зусиль на професійну сферу;
- використовувати специфічні жіночі способи ведення ділових переговорів із чоловіками (кокетливість, заниження своїх здібностей);
- застосування «маски» – прагнення приховати своє емоційне та особисте життя, щоб не отримати ярлик неефективного працівника [4].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, професійна самореалізація забезпечує участь жінки у суспільних процесах, покращує її психологічне самопочуття, сприяє становленню зрілої особистості. Рівень самореалізації в професії обумовлений, насамперед, ступенем розвитку інтегральних психічних утворень, сформованістю особистісно-смыслових механізмів, суб'єктивними стратегіями самореалізації, що використовуються у процесі професійної самореалізації жінки. Досягнення особистістю зрілого віку професіоналізму в фаховій діяльності сприяє підтриманню позитивної Я-концепції, підвищує рівень самоповаги.

Тому подальший розвиток психологічної теорії становлення та розвитку особистості тісно пов'язаний із вивченням процесу самореалізації особистості жін-

ки, надання психологічної допомоги у формуванні гендерної ідентичності та самосвідомості, подоланні

заниженої самооцінки, формуванні впевненості у власних силах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Автономова С.А. Современное предпринимательство в России: гендерный аспект [Текст] : автореф. дис. на получ. науч. степени канд. социол. наук : 22.00.04 / С.А. Автономова. — Новочеркасск, 1999. — 23 с.
2. Анциферова Л. И. Психология самоактуализирующейся личности в работах Абрахама Маслоу / Л. И. Анциферова // Вопросы психологии. — 1973. — № 4. — С. 173-180.
3. Арсанукаева М. С. Профессиональная деятельность женщин и её влияние на выполнение функций материнства [Текст] : автореф. дис. на получ. науч. степени канд. эконом. наук / Малика Султановна Арсанукаева. — М. : ИСИ АН СССР, 1982.
4. Бендас Т. В. Гендерная психология лидерства [Текст] / Т. В. Бендас. — Оренбург : ОГУ, 2000. — 220 с.
5. Борисова Е.М. О роли профессиональной деятельности в развитии личности // Психология формирования и развития личности / Под ред. Л. И. Анциферовой. — М. : Наука, 1980. — С. 159-177.
6. Вівчарик Т. П. Психологічні механізми самореалізації жінки (на прикладі жіночої молоді, включеної у творчу професійну діяльність) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.01 / Вівчарик Тетяна Петрівна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. — К., 2000. — 17 с.
7. Горчакова В.Г. Психология женщины-профессионала [Текст] : автореф. дис. на получ. науч. степени канд. психол. наук : 19.00.01 / Валентина

REFERENCES

1. Avtonomova, S.A. (1999). *Sovremennoie predprinimatelstvo v Rossii: gendernyi aspekt [Modern Entrepreneurship in Russia : Gender dimension] avtoref. na poluchenie nauch. stepeni kand. psihol. nauk: abstract of diss. for cand. degree in social sciences : 22.00.04.* Novocherkassk [in Russian].
2. Antsiferova, L.I. (1973). *Psihologiiia samoaktualizatsii lichnosti v rabotah Abrahama Maslou [Psychology of self-actualization of personality in scientific works of Abraham Maslow]. Voprosy psikhologii – The questions of psychology.* № 4. (pp. 173-180). [in Russian].
3. Arsanukaeva, M.S. (1982). *Professionalnaia deiatelnost zhenshchin i yeie vliianiie na vypolneniie funkcyi materinstva [The professional activity of women and their influence on implementation of mother's functions]: avtoref. na polucheniiie nauch. stepeni kand. ekonom. nauk abstract of diss. for cand. degree in economy sciencies.* Moscow: USSR Academy of Sciences YSY [in Russian].
4. Bendas, T.V. (2000). *Gendernaia psihologiiia liderstva [Gender psychology of leadership].* Orenburg: OSU [in Russian].
5. Borisova, E.M. (1980). О роли профессиональной

Григорьевна Горчакова. — СПб., 2000. — 27 с.

8. Гупаловська В. А. Професійна самореалізація як чинник становлення особистості жінки : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Гупаловська Вікторія Анатоліївна. — Л., 2005. — 191 с.

9. Деркач А.А. Акмеология: пути достижения вершин профессионализма [Текст] / А.А. Деркач, П.В. Кузьмина. — М.: Высш. шк., 1993. — 220 с.

10. Коростылева Л. А. Психология самореализации личности : брачно-семейные отношения [Текст] / Л. А. Коростылева. — СПб.: СПбГУ, 2000. — 292 с.

11. Поваренков Ю. П. Психологическое содержание профессионального становления человека [Текст] / Ю. П. Поваренков. — М.: УРАО, 2002. — 234 с.

12. Почебут Л. Г. Организационная социальная психология [Текст] / Л. Г. Почебут, В. А. Чикер. — СПб. : Речь, 2000. — 298 с.

13. Профессиональная самореализация личности в современном обществе. Монография / Под науч. ред. Е. В. Федосенко. — СПб. : Речь, 2009. — 121 с.

14. Чирикова А.Е. Личностные предпосылки успешности деятельности российских предпринимателей [Текст] / А.Е. Чирикова // Психологический журнал. — 1999. — №3. — С. 81-82.

15. Levinson D. J. The seasons of a women's life: Implications for women and men/D. J. Levinson // Presented at 98-th annual convention of the American Psychological Association. — Boston, 1990. — PP. 125-128.

deiatelnosti v razvitii lichnosti [About the role of professional activity within the personality development.]. *Psikhologiiia formirovaniia i razvitiia lichnosti – Psychology Formation and Development of personality.* L.I. Antsiferovoi (Ed.). Moscow: Nauka [in Russian].

6. Vivcharyk, T.P. (2000). *Psyhologichni mehanizmy samorealizatsii zhinok (na prykladi zhinochoi molodi, vkluchenoj v tvorchu profesiinu diialnist) [Psychological mechanisms of self-realization of women (young women involved in the creative professional activities) : Avtoref. na zdobuttia nauk. stupenia kand. psyhol. nauk. - Kyivskiy natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevtchenka/ . Extended abstract of diss. for cand. degree in psychol. sciences : 19.00.01.* Kyiv National University named of T. Shevchenko. Kyiv [in Ukrainian].

7. Gorchakova, V.G. (2000). *Psihologiiia zhenchiny-professional. avtoref. na polucheniiie nauch. stepeni kand. psihol. nauk [Psychology of woman as professional: aref. of dr. of psychology sciences].* Saint Petersburg [in Russian].

8. Hupalovska, V. (2005). *Profesiina samorealizatsiia yak chynnyk stanovlennia osobystosti zhinky.* Avtoref.

na zdobuttia nauk. stupenia kand. psychol. nauk. [The professional fulfillment as a factor of the identity formation of a woman: diss. for cand. degree in psychol. sciences : 19.00.01. Lviv [in Ukrainian].

9. Derkach, A.A. (1993). *Akmeologiya: puti dostizheniia vershyn professionalizma [Akmeology: ways of achievement peaks of the professionalism]*. Moscow: Vysshaya Shkola [in Russian].

10. Korostyleva, L.A. (2000). *Psikhologiya samorealizatsii lichnosti: brachno-semeinyie otoscheniia [Psychology of personality self-fulfillment: family and marriage relationships]*. Saint Petersburg: St. Petersburg State University [in Russian].

11. Povarenkov, J.P. (2002). *Psikhologicheskoe soderzhaniie professionalnogo stanovleniia lichnosti [Psychological content of professional human's formation]*. Moscow: URAO [in Russian].

12. Pochebut, L.G. (2000). *Organizatsionnaia sotsialnaia psikhologiya [Organizational social psychology]*. Saint Petersburg: Rech [in Russian].

13. Fedorenko, E.V. (2009). *Professionalnaia samorealizatsiia lichnosti v sovremennom obshchestve [Professional personality self-fulfillment in the modern society]*. Saint Petersburg: Rech [in Russian].

14. Chirikova, A.E. (1999). Lichnostnyie predposylki uspeschnoi deiatelnosti rossiiskikh predprinimatelei [Personal prerequisites of a successful business activity in Russia]. *Psikhologicheskii zhurnal – Psychological journal*. № 3. (pp. 81-82). [in Russian].

15. Levinson, D.J. (1990). *The seasons of a women's life: Implications for women and men. Presented at 98-th annual convention of the American Psychological Association*. (pp. 125-128). Boston.

И. А. Тищенко

ПОНЯТИЕ САМОРЕАЛИЗАЦИИ ЖЕНЩИН ЗРЕЛОГО ВОЗРАСТА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

В статье исследован феномен самореализации личности, в том числе женщины, психологические особенности на современном этапе развития и трансформации украинского общества. Проанализировано содержание понятий «становление личности», «профессиональная самореализация», выделены этапы профессиональной самореализации.

Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация женщины, зрелый возраст, становление личности, уровни самореализации, профессионализм, карьера.

I. A. Tyshchenko

CONCEPT OF SELF-REALIZATION OF MATURE WOMEN IN THE PROFESSION

The article is devoted to consideration of professional self-realization as the one of significant factors of woman's personality formation. The problem of self-realization in adulthood is the most important and urgent in view of the fact that it is in adulthood, substantial transformation of personal space, most clearly expressed self-concept, there is restructuring and redefining of personal, professional, social and meaningful relationships that are inherent in this particular age group. The phenomenon of self-identity, which is based on problems of growth, development, self-improvement human touch all psychological concepts. The concept of «becoming a person», «professional self-realization» are analyzed, and the stages of professional fulfillment are formulated. It has been shown that psychological peculiarities of self-actualizing of a modern working woman depend upon the level of satisfaction of her needs in professional and family spheres, and also upon the system of her values orientation. Thus, achievement of a higher level of personal self-actualization depends upon life and professional goals, values, personal maturity, and it causes individually uneven character of the personal and professional growth of each woman. The conditions are distinguished and determinants, criteria, levels, mechanisms, modes, means, strategies of professional self-realization are revealed. Professional self-realization is demonstrated to be more important factor of personality forming than realization in family sphere. The influence of social and cultural conditions on woman's self-realization is analyzed, as well as the impediments, caused by gender and role attitudes, age and individual peculiarities of women's personality. Professional self-realization women considered as one of the most important factors in the formation of personality.

Keywords: self-realization, professional self-fulfillment of women, mature age, identity formation, level of self-realization, professionalism, career.

Подано до редакції 10.04.2014